

СЛОВО ДО НЕБАЙДУЖОГО ЧИТАЧА



Ярослав Яцків. Фото Сніжани Мазуренко
під час офіційних урочистостей з нагоди
100-річчя Національної академії наук України. Київ, 7 грудня 2018 р.

Канув у Лету 2018 рік. І все таки цей рік незабутній, бо увійде в історію України і як ювілейний з нагоди 100-річчя з часу проголошення Гетьманської держави та створення Української академії наук, і як унікальний на духовній ниві в зв'язку з проведенням Об'єднавчого собору православних церков України та обранням Митрополита Київського та всієї України *Епіфанія*.

За традицією в кінці кожного року я завершую рукопис своєї щорічної «Хроніки», переглядаю та упорядковую архів минулих років та року, що минає.

І щоразу мене не покидає думка: «Чому нас нічого не вчить історія, чому ми завжди запізнюємося з реалізацією наших задумів, чому в нас не вистачає сил та розуму діяти тільки в інтересах нашого народу?»

І таких «чому» можна назвати дуже й дуже багато.

Для прикладу наведу декілька таких «чому», які стосуються науково-технічної сфери України. Переглядаючи архів, я натрапив на цікаві

матеріали, датовані трьома різними періодами мого життя в науці, а саме 1996, 2006 та 2016 роками. Це лист Прем'єр-міністру України *Є.К. Марчуку* щодо створення системи супутникового зв'язку з використанням українського геостационарного космічного апарата «Либідь», план-проспект Стратегії розвитку науки в Україні та відгук на статтю академіка-секретаря Відділення фізики і астрономії НАН України *В.М. Локтєва* про стан наукової сфери України.

І знову ще раз переконуюся, що за ці роки з різних причин не відбулося позитивних змін у нашому науковому житті. Дозволю собі навести тут короткі виписки з цих матеріалів та закликати небайдужого читача – «*Час рішучих дій давно настає!*».

1996 рік. Із листа до Прем'єр-міністра України *Є.К. Марчука*

«У 1996–1997 роках Програмою космічних досліджень України передбачається введення в експлуатацію космічного апарата «Либідь». Ці космічні апарати дозволять забезпечити Україну всіма необхідними високоякісними послугами зв'язку. Прохання підтримати цю важливу ініціативу...».

Статус-кво. Україна і сьогодні не має власної системи супутникового зв'язку, а наш український «Либідь» зберігається в ангарах далекого Красноярського краю. А це вже реальна загроза національній безпеці та великі економічні втрати нашої держави. *Давайте діяти разом!*

2006 р. Окремі пропозиції до план-проспекту Стратегії розвитку науки в Україні

1. Загальні:

а) зазначити, що «могутність держави зумовлюється не тільки могутністю її економіки та збройних сил», а духом, патріотизмом, освіченістю нації;

б) дати означення, що «наука» у широкому розумінні цього слова – це знання про природу та суспільство, а «технології» – це засіб використання цих знань для добробуту людства;

в) звернути увагу, що «в колишньому СРСР економіка розвивалася як ізольована самодостатня система, і розвиток та управління наукою та технологією базувалися на цьому принципі». В Україні в умовах переходу до ринкової економіки необхідно органічне поєднання державного та ринкового механізмів управління науково-технічною галуззю;

г) використовувати загальноживані терміни: базові науки; технічні науки; соціо-гуманітарні науки.

2. Звернути увагу на те, що не тільки в Україні, а в усьому світі йде реформування науково-технічної галузі. При цьому спостерігаються такі негативні тенденції:

— відсутність доброї волі витратити гроші на базові науки;

— прагнення швидко отримати прибуток;

— наявність тиску з боку широких мас населення на уряд з метою збільшення витрат на соціальні програми.

Що робити у такому випадку?

Єдиною є дорога до ефективності та якості:

— якщо немає можливості широкомасштабної підтримки науки, треба створити оптимальну систему її організації; причому оптимізованими мусять бути всі рівні – від невеликих колективів до найвищого органу управління;

— якщо кошти на створення наукової інфраструктури обмежені, треба вибирати ті об'єкти, які можуть забезпечити успіх;

— якщо кількість вакансій обмежена, треба намагатися, щоб їх зайняли найперспективніші молоді науковці;

— якщо ті чи інші установи (особливо фундаментальної науки) вже не можуть працювати на передньому фронті науки – їх краще закрити.

3. Звернути увагу на необхідність демократизації та розширення прав громадських організацій науки на етапі конкурсів, експертизи тощо:

— «Коли грошей мало – єдиною запорукою їх раціонального використання є гласність»;

— «Єднання науки і вищої школи – в цьому майбутнє».

Статус-кво. І досі потути «всіх і вся» щодо формування стратегії розвитку науки в Україні виявилися недейовими. *Долучаймося!*

2016 рік. Відгук на статтю академіка НАН України В.М. Локтева

Шановні колеги!

Перш за все вітаю Вас із Різдвяними святами та Новим роком! Я не помилився... Саме у такій послідовності, бо вже давно настав час запровадити у житті православної церкви датування цих подій за григоріанським календарем.

2016 рік був надзвичайно складним для академічної науки. Наші проблеми неодноразово обговорювалися на різних рівнях академічної спільноти, в ЗМІ і навіть на рівні експертів Європейської комісії. На жаль, зрушень дуже мало.

Я погоджуюсь з академіком НАН України В.М. Локтевим, що «Час академічної коректності минув». Водночас, на мою думку, минув час і нашої байдужості щодо оптимізації системи академічної науки. Ми не маємо права чекати, коли нас «оптимізують» зверху (як це вже робиться зараз шляхом скорочення фінансування НАН України).

Я насмілюся започаткувати дискусію на тему «Реальна оптимізація структури НАН України». Чому? Можливо тому, що я небайдужий, а скоріш за все, тому, що маю певний досвід управління науковою та науково-технічною сферою України. У 2000–2001 рр. перебував на державній службі в МОН України. У той час витрати на науку становили 1,0–1,2 % ВВП, діяли державні науково-технічні програми, функціонували технопарки тощо. У 2005–2006 рр. разом із В.С. Брюховецьким очолював робочу групу, створену Президентом України для розробки концепції розвитку наукової сфери України. Були підготовлені добротні (виважені) заходи та пропозиції, які, на жаль, не знайшли підтримки на рівні РНБО.

Зараз ситуація змінилася. Діє новий закон «Про наукову та науково-технічну діяльність». Цей закон, на мою думку, далеко неоднозначний..., але він є, і його маємо виконувати. Він передбачає самоврядний статус НАН України, і тому ми самі маємо вирішувати наші проблеми.

Мої пропозиції для обговорення щодо першочергових дій у 2017 році такі:

1. Завершити найближчим часом рейтингове оцінювання ефективності наукових установ (по кожній секції окремо).

2. Скоротити неефективні наукові установи, центри та інші структури (а таких, за експертними оцінками, в НАН України приблизно 30 %).

3. Створити шляхом об'єднання окремих інститутів (за прикладом ННЦ «ХФТІ», НТК «Інститут монокристалів», НТАК «Алкон») національні наукові центри:

— з фізичних наук (м. Київ);

— з радіофізики та електроніки (м. Харків);

— з наук про Землю (м. Київ);

— з наук про життя (м. Київ);

— з гуманітарних наук (м. Київ);

— та інші (в разі доцільності).

Це стимулюватиме інтеграційні процеси у науковій сфері та вивільнить кошти за рахунок скорочення управлінського персоналу та утримання зайвих приміщень.

4. Запропонувати зміни до умов управління майновим комплексом НАН України та вивчити питання щодо ефективності роботи установ при Президії НАН України, Управління справами та ін.

Статус-кво. На жаль, позитивної реакції на цей відгук я не отримав. Спрацьовує традиційна думка про такі пропозиції: «А може, якось обійдеться». Думаю, що не обійдеться. *Пора рішучих дій давно настала!* ■

Щиро,
Ярослав Яциків